

La Fontcalda

1. Presentació i orígens

Joan Serra i Saún

Escriure sobre la Fontcalda sempre ha estat una gran satisfacció, tot i que moltes vegades a mi mateix em pregunto, si puc explicar res de nou que la gent de Gandesa i la Terra Alta no puguin saber. Malgrat els anys de la meua absència, el pensament i el meu cor segueixen estant presents en la terra on vaig néixer. En certa manera hi ha una enyorança, que puc superar en conservar, revisar i fins i tot augmentar l'arxiu personal, dels escrits heretats dels meus pares, mestres de Gandesa durant molts anys. També dels pocs llibres publicats, dels articles que de tant en tant apareixen en revistes, diaris i butlletins, i de notes soltes que vaig agafant en esbrinar per racons de biblioteca.

Cal fer esment, que les vivències personals de la meua infància i joventut, ara que sóc més gran, potser són més vives que mai (mal de vell), i agraeixo aquesta oportunitat del Butlletí de la Terra Alta, per donar testimoniatge una vegada més, del meu fervor fontcaldista.

Donat que el sempre benvolgut i estimat Mn. Manyà, al qual vaig tenir el goig de conèixer personalment, i tenir converses en diverses ocasions, ens va deixar un llibre prou extens i aclaridor sobre el lloc, que de cap manera puc millorar el seu rigorós estudi sobre la Fontcalda. En tot cas, tractaré de descriure les coses que puguin merèixer més interès, comentar, recordar i ampliar el que mai he vist escrit anteriorment.

L'indret de la Fontcalda és sens dubte un

dels llocs perduts d'aquest món, amb categoria de meravellós. En diverses ocasions, en els meus escrits, he manifestat sempre el goig i plaer que manifesta el cos, en apropar-nos a la Fontcalda. Fins i tot la gent de Gandesa i de la comarca en general, el fet d'anar a la Fontcalda és una satisfacció renovada que es manifesta interiorment de forma esporàdica, cada cop que s'hi va.

ORÍGENS

Podem donar per fet que els romans van iniciar la fundació de la ciutat de Gandesa, fent desallotjar els poblats ibèrics de les rodalies que els hi eren hostils. D'aquesta manera a la plana els hi era més fàcil controlar la població. Van fer importants vies de comunicació, i una carretera de vital importància que anava de Tortosa (Dertosa), fins a Saragossa (Cèsar Augusta), travessant la Terra Alta. A la Fontcalda van descobrir les aigües calentes termals (caldes), i l'estructura arquitectònica del dipòsit, molt simple i rudimentari es comparable als existents en altres indrets.

No es pot descartar, que tinguessin en compte les propietats medicinals i curatives, però no s'han trobat cap mena de restes d'edificacions de banys, tan populars a les poblacions romanes. El fet que la Fontcalda es troba en una vall tancada i de difícil accés, apartada de cap població important, és fàcil comprendre que potser s'hi desplaçaven únicament els que necessitaven remei per a la seva salut.

Un cop va caure l'imperi romà, van passar més de mil anys sense que la història ens porti res important sobre la Fontcalda. Sembla que durant aquestes segles, la vall va quedar a mans de la natura. Durant la ocupació sarraïna amb pocs vestigis a la comarca (Almudèfers), pel que fa a la Fontcalda, únicament podem esmentar la possible ubicació de molins, riu avall passats els Estrets de Baix, donat que les característiques són semblants, la qual cosa posem en dubte.

Entrem als segles XII i principis del XIII, quan aquestes terres són repoblades pels

conqueridors, que un cop vencen als petits regnes moros, implanten el cristianisme com a bandera vencedora, i amb ells les organitzacions religioses i militars de vegades, amb la creació de monestirs, convents, edificació d'esglésies als pobles i catedrals a les ciutats. La religió és imposada severament, davant una població infectada de bruixeria i creences estrafolàries.

Un estudi personal realitzat per pobles de la Franja, en concret a la comarca de la Llitera, el Somontano i Ribagorça d'Osca, en visitar ermites allunyades antigues o en runes, vaig descobrir en nombrosos casos, que cases de camp de grans dimensions, tenen al seu interior una capella bastant gran, i les dependències (més o menys conservades) d'un petit monestir, amb la disposició lineal de les habitacions, que la primera i la última tenen una petita finestra que donen a l'església per la part alta, potser de vigilància dels seus responsables. La capacitat es calcula per a 8/12 persones. Als baixos tenen el celler, i habitacions petites de queviures (formatges, fruits secs), i altres més grans per als cereals (ordi i blat).

Curiosament aquestes cases o masies costen de descobrir, en primer lloc per estar en punts fora dels itineraris, i també per tractar-se de propietats particulars, adquirides fa dos segles pel conegut pla d'amortització de Mendizábal, que va vendre les propietats sense culte de l'església als particulars. Moltes d'aquestes cases estan en perfecte estat de conservació, amb les corresponents reformes fetes al llarg dels segles, però que conserven l'estructura original. Altres han estat abandonades i malmeses pel temps, el saqueig i la destrucció que van patir durant tantes i tantes guerres que van passar pel país.

Això fa pensar, que un lloc tan acollidor com la Fontcalda, allunyat, tranquil, amb aigua i possibilitats de caça, pesca i cultiu d'hortalisses, fos molt temptador per fer-ne estada una petita comunitat religiosa a l'estil de les referides en el meu estudi per terres de l'Aragó. També era freqüent sortir als pobles propers i als masos per a demanar almoines materials, o sigui oli, ametlles i vi, que a la Fontcalda no tenien. Un fet afegit importat, és que venien malalts dels indrets més llunyans, d'Europa fins i tot, per fer cures amb l'aigua medicinal de la font (font de salut), descrit pels historiadors de totes les èpoques.

La primera i única ordre religiosa que va haver-hi a la Fontcalda fou els frares Trinitaris, sense saber exactament les dates de quan van

Els xorros d'aigua calenta que no minven mai

venir i quan van marxar. Per aproximació sabem que es van establir a Móra l'any 1253, i al 1546 a la Fontcalda hi havia un ermità, per atendre les necessitats escaients. El que si podem afirmar és la veneració a la Verge, dita de Gràcia, del lloc de la font calda. De la primitiva imatge que tenien en tractaré en un altre article.

Es fa difícil creure que abans dels frares Trinitaris la Fontcalda s'hi establís ningú més. La primera documentació escrita la fa el P. Faci (1739) en el seu llibre "El Cielo debaxo terra", que Mn. Manyà amplia en la recerca del "paperam" de la cúria eclesiàstica de Tortosa, amb escrits datats al 1544, i que fan referència al permís per recaptar almoines per tots els pobles, per construir una nova capella o ermita a la Fontcalda, autoritzant a fra Joan Timoneda pvre., terciari de Sant Francesc, per recollir diners i crear confraries, amb aquesta finalitat. Un altre document fa esment a "reedificació", per la qual cosa fa suposar que es va fer al mateix solar on hi havia la casa capella dels frares Trinitaris aludits, motivat per l'increment de visitants devots i particularment malalts, que necessitaven fer-hi estada, obligant a fer una "restauración y ampliación" de les dependències. Tot plegat fa referència a la coneguda com a casa del'ermità, davant per davant de l'església actual, que es va malmetre fa pocs anys per abandó i manca de diners a tresoreria, i ara és una plaça pública que per tant, les generacions actuals no poden veure.

No sabem perquè van marxar els frares Trinitaris, però si que és evident que la Fontcalda no es podia abandonar en aquells moments, i va ser la cúria de Tortosa, amb la gent de Gandesa, que van decidir el nomenament d'un ermità, que no tenia que ser forçosament religiós. A partir de llavors (any 1564), el nom de la Mare de Déu va ser; de la Gràcia de la Font-Calda.

Proper capítol: El nom propi de la Fontcalda